

Als het beestje maar een naam heeft

Tekst: Frans Collignon

Illustraties: Jelger Herder en

Michiel Jansz van Mierevelt

De vele vissen van allerlei soorten hebben in het Nederlands vrijwel allemaal een eigen naam. Soms is deze overgenomen uit een andere taal - zoals de kabeljauwsoort heek afkomstig is van het Engelse hake. De naam kan ook zijn overgebleven uit een periode dat we hier nog geen Nederlands spraken.

De karper is zo'n naamrest uit de voorchristelijke Gotische tijd in onze streken. Een andere keer is de benaming ontstaan uit een beschrijving van een bijzondere eigenschap van de vis, bijvoorbeeld roodbaard voor de grote poon. De vroeger gebruikelijke naam voor poon was overigens ook een adequate omschrijving: knorhaan. Dit vanwege het protesterende knorrende geluid dat deze vis maakt als hij boven water komt.

Een vis kan, afhankelijk van de regio in ons land, ook meerdere namen hebben. En soms krijgen vissen verschillende namen omdat men niet weet dat het om een en dezelfde vis gaat. Dat laatste is bijvoorbeeld het geval geweest met de dors. Vroeger dacht men dat dit een speciaal klein soort kabeljauw was, maar later bleken het de jongen van de gewone kabeljauw te zijn. Deze zeevis heeft overigens heel veel namen gekregen: dors, dog

Dors, dog, kolvis, gul, mooimeisje of gewoon kabeljauw?

(vandaar de Doggersbank waar veel kabeljauwen worden gevangen), gul, kolvis (niet te verwarren met koolvis), bolk en mooimeisje. In gezouten en eventueel gedroogde vorm staat hij ook wel bekend als: labberdaan, landorium, moluwe, klipvis en stokvis. De kabeljauw is door de eeuwen heen dan ook belangrijk geweest voor onze voedselvoorziening. De herkomst van het woord kabeljauw is overigens nog steeds onderwerp van hevige strijd. Komt het uit Latijn, het Baskisch of zelfs het Russisch? Dat weet men niet en iedere verklaring heeft voor- en tegenstanders. Wel is algemeen geaccepteerd dat het Franse cabillaud uit het Nederlands komt.

Europa

De Fransen en andere Europeanen hebben wel meer Nederlandse visnamen overgenomen. Daar heeft de naam die Nederlanders als vissers hebben opgebouwd en de zeevaart die ze in Europese havens bracht voor gezorgd. Wie in Frankrijk, Spanje of Engeland niet precies weet hoe een vis ter plaatse heet, doet er het beste aan om met een zwaar accent het beestje bij zijn Nederlandse naam te noemen. Grote kans dat je wordt begrepen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de haring en de makreel. Voorwaarde is wel dat het verhandelbare vis moet zijn. Anders was het niet de moeite om de naam te exporteren. Dat juist haring zo kon worden verhandeld, is een combinatie van Hollandse handelsgeest en dito vernuft. In het begin van de veertiende eeuw vond Willem Beukelszoon namelijk het haringkaken uit. Al wordt daar tegenwoordig ook wel aan getwijfeld. Het is niet uitgesloten dat Willem goede sier heeft gemaakt met een ook elders reeds bekende werkwijze. Desalniettemin konden de Nederlanders de gevangen haring door het kaken (het verwijderen van de ingewanden op de alvleesklier na) ver van zee verkopen. Vadertje Cats heeft zelfs gedicht over volksheld Willem. In het Nederlands van nu schreef hij:

*De haring die men vangt, gaat al gauw zweten
En moet daarom snel worden opgegeten.
Want na een paar dagen op de plank
Wordt de vis slecht en rest er alleen stank.
Maar de Beukelszoon heeft ons leren kaken
Om de vis gezuiverd van slijm te maken.*

En zo gaat de goede Cats nog vele regels door, waarin hij ongeveer heel Hollands welvaren aan Willem toeschrijft.

Ondermaats

In het Nederlands bestaan ook namen voor jonge en ondermaatse vis, die te vergelijken zijn met woorden als kalf, veulen en big. Alleen kennen we deze benamingen voor vissen tegenwoordig vaak niet meer. Enkele namen zijn grut (ook voor kleine kinderen), keu (voor ondermaatse schol), krit (kleine char), tok (de kleine leng) en puf.

Jacob Cats door Michiel Jansz van Mierevelt uit 1634

Puf is alle ondermaatse vis uit zee. De naam is ergens in het begin van de vorige eeuw ontstaan omdat de grootste vismeelfabriek zo heette. En daar ging al het ondermaatse goed heen. Om het eenvoudig te maken werd (en soms nog 'wordt') de onvolwassen zoetwatervis nest genoemd. Voor de brasem en de kolblei is weer een apart woord. De kleintjes van deze vissen heten knijten. Ze werden, tot dit verboden werd, gevangen met een speciaal net: de knijtenzegen.

Hofvissen

Onder de vele honderden Nederlandse namen voor vissen zitten vele met elk een bijzonder verhaal. De hofvis is daar een mooi voorbeeld van. De hofvis is geen vis, maar een platte belasting. Elke visser in Holland moest van zijn vangst aan de graven van Holland een 'tiend' afstaan. En niet zo maar een tiende deel, maar de beste van de gevangen vissen. Na de Franse revolutie werd deze belasting in natura vervangen door een heffing in geld, een belasting dus. De vaderlandse beroepsvissers zouden tegenwoordig overigens maar wat tevreden zijn als de belasting maar tien procent is. V